

szójegyzék egészében ugyancsak alaposnak mondható. Persze — mint minden ilyen jellegű munkában —, akad néhány következetlenség (pl. betűtűvésztés a szójegyzék „uigozny” szavában a főszöveghez képest, vagy szívesen láttuk volna a többször is előforduló „oralkodo” (137) szó értelmezését stb.).

A kiadványt a sorozatszerkesztő, Keserü Bálint bocsátotta néhány szóval útra. A tőle megszokott mértéktartó, sommás, érdekes információkban gazdag utószó mellett szívesen vette volna e sorok írója, ha Erdei Klára, Báthory István életművének sikeres kutatója néhány lapon összefoglalta volna eredményeit. Ehelyett mestere, Keserü Bálint precíz bibliográfiai hivatkozása alapján kinek-kinek magának kell megismerkednie Erdei eredményeivel. Végző soron nem kerül ez túl nagy fáradságra, hiszen 1980-as és 1982-es ItK-hoz könnyen hozzá lehet jutni.

Ecsedi Báthory István művei e kiadvány révén végre bekerülnek a köztudatba. Segítségével sikerül mélyebb és igazabb képet alkotni a 16–17. század fordulóján élő magyar főnemesi rétegről, hiszen Báthory az ország háborús viszonyait és vallási változásait a nemzet sorsáért felelősséget érezve élte át, s a válságos körülmények okozta lelki feszültséget szigorú önelemzéssel olyan őszintén sikerült papírra vetnie, hogy írásai alapján kulcsfigurává válhat a vele azonos társadalmi helyzetű kortársak megértésében is. ■

A dicséretes kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadásában jelent meg a kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” kutatási főirány programjának keretében. (Budapest—Szeged, 1984. Adattár a XVI—XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 8.)

VÁSÁRHELYI JUDIT

ZRÍNYI MIKLÓS: „MINT HEKTOR TRÓJÁNAK . . .”*

A Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában megjelenő *Kézirattár*-sorozat fontos filológiai és irodalomtörténeti funkciót tölt be: eddig megjelent kötetei ismeretlen vagy kevésbé ismert dokumentumok egész sorát hozták nyilvánosságra, s tették hozzáférhetővé mind a tudományos kutatás, mind pedig az érdeklődő nagyközönség számára. Különösen fontos ez az adatfeltáró munka a régebbi századok irodalmából, ahol is autográf kézirat meglehetősen kevés áll rendelkezésünkre, s éppen a legnagyobbak — pl. Balassi és Zrínyi — esetében

* Bemutatja Kovács Sándor Iván

kell fájdalmasan tudomásul vennünk a szerző saját kezétől származó kéziratok szinte teljes hiányát. Jóllehet a Zrínyi-filológia jelentős eredményekkel büszkélkedhet (Négyesy László kritikai kiadása, 1914., Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiája, 1964. stb.) úgy tűnik, számos textológiai kérdés mindmáig tisztázatlan. Négyesy textológiai alapvetése után lényegében alig történt előrelépés a Zrínyi-autográfiai tanulmányozását illetően, nem beszélve arról, hogy Négyesy és Széchy Károly egymással ellentmondó nézetei még tovább bonyolították az amúgy sem könnyű kérdéseket. Pedig egy remélt kritikai kiadás szempontjából elengedhetetlenül szükséges annak tisztázása, hogy mi is tekinthető valójában Zrínyi kézírásának.

Kovács Sándor Iván, aki már eddig is jelentős lépéseket tett a Zrínyi-filológia területén, ezúttal a valódi vagy hitelesnek vélt Zrínyi-kéziratokat veszi vizsgálat alá, több helyen revideálva a kutatásban eddig meggyökeresedett nézeteket is. Az *Elegia* címmel ismert Zrínyi-versről — melynek szövegét Széchy Károly és Négyesy László is Zrínyi kézírásának tekintette — kimutatja, hogy valószínűleg 1659-ben készült másolat, s írásképe az 1662-ből származó Zrínyi-könyvjegyzék vonalvezetésével mutat rokonságot. „Ha azonosságuk kétséges is — állapítja meg a szerző — azt a máig élő szívós filológiai babonát, hogy könyveinek ezt a jegyzékét Zrínyi a maga kezével írta össze, nyugodtan elvethetjük.”

Négy ismeretlen, illetve kevésbé ismert alkalmi verssel gazdagítja Kovács Sándor Iván a Zrínyi versek számát. Bár az itt közölt szövegek megjelentek már nyomtatásban (Kende Zsigmond: *Bibliotheca Zrinyiana* 1893., Drasenovich Mária: *Zrínyi Miklós könyvbejegyzései*, 1934.), a közreadók azonban sem a szerzőség, sem pedig a verses forma kérdésében nem foglaltak határozottan állást. Zrínyi saját kezével írt alkalmi verses könyvbejegyzései közül az első, a *Primavera alli amanti* kezdetű négyesoros, Giambattista Marino 1626-ban Velencében megjelent *L'Adone* című könyvének kötetábláján maradt fenn Zrínyi fordításával együtt: „Tavaszi szerelmeseknek / Nyár árosnak, / Ősz vitéznek, / Tél szentnek.” A *Primavera alli amanti* szerzőségét nem sikerül ugyan tisztázni, a fordítás azonban mindenképpen Zrínyi műve. Zrínyi olasz verseként tartja számon Kovács Sándor Iván azt az *Io amo chi mi struge* kezdetű madrigált, melyet Tomaso Costo *Le otto giornate* c., 1620-ban Velencében kiadott könyvébe jegyzett be a költő, s mely Zrínyi „alighanem legkorábbi verskísérletei közé tartozik . . . Amíg nem tudjuk olasz szerzőhöz kötni (ha egyáltalán köthető valakihez, mert „azonosítása” eddig nem sikerült), Zrínyi olasz verseként kell számon tartanunk” — szögezi le Kovács Sándor Iván. Zrínyi könyvbejegyzései között valóban novumként hat az a kétsoros, melyet Istvánffy Miklós művének XXII. könyvéhez fűzött epigrammának vagy verses kommentárnak is tekinthetünk „Ennek a tréfa meg-

teljesedett volt, / És ugyan valóban megsebesedett volt.” A marginális bejegyzés Drasenovich Mária közlésében már korábban is ismert volt ugyan, verses formájára azonban a szerző hívja föl először a figyelmet. Nem volt ugyan ismeretlen a kutatók előtt Zrínyi szám szerint negyedik könyvbejegyzése sem, melyet Jacobus Schrenkius a Notzing 1601-ben kiadott metszetgyűjteményében a szigetvári Zrínyi portréja mellé írt: „Una est et mirax summa virtutis imago / Vivere cum possis non timuisse mori.” Zrínyi szerzősége — akárcsak az olasz versek esetében — itt sem bizonyítható egyértelműen: „a disztichon tanult vagy olvasott szentencia is lehet.” A négy alkalmi vers szövegeközlését értekes interpretációk egészítik ki.

A kötet fontos fejezete a zágrábi *Syrena-kódex* tüzetes írásképi vizsgálata, kutatástörténeti áttekintése. A zágrábi kézirat nem csupán azért fontos dokumentum, mert „Zrínyi kézírásának sajátosságait, kéziratosságváltásainak természetét tágabb összefüggésekben tanulmányozhatjuk rajta”, hanem azért is, mert az 1650–51 telén másolt versgyűjtemény — az eredeti kézirat és a nyomdai példány hiányában — az egyetlen összekötő kapocs az 1651-ben megjelent bécsi kiadáshoz. A költő által émemdált *Syrena-kódexet* az teszi különösen értékesé, hogy mintegy kétlapnyi autográf verskéziratot is megőrzött mégpedig a szigetvári hősokról szóló epigrammákat a 168b és a 169a lapokon (Szigeti Zrínyi Miklós, Deli Vid Sarkovics, Radivoj és Juranics vajdák, Frakasics Péter). Jóllehet Széchy Károly már 1898-ban felhívta a figyelmet arra, hogy a fenti epigrammák Zrínyi-autográfiaiknak tekintendők, sőt véleményét Piszarevics Sándor is megerősítette 1901-ben, Négyesy mégis figyelmen kívül hagyta mindkettőjük megállapítását. A zágrábi kézirat másik fontos tanulsága, hogy a benne őrzött többi költeménnyel szemben az epigrammák később nyerhették el eredeti formájukat. Már Klaniczay Tibor bebizonyította (*Zrínyi Miklós*, Bp. 1964.), hogy a zágrábi kézirat összeállítására leghamarabb 1650 őszén kerülhetett sor, míg az epigrammákat csak az 1651-es nagy hadjárat előhangjának szánt *Feszületre* elkészülte után másolta Zrínyi a versgyűjteményébe, tehát 1651-ben keletkezettek. Érdekes tematikai összefüggés mutatható ki továbbá a XIV. és XV. énekhez hozzáillesztett két epigrammatikus strófa valamint a Deli Vid és a Szigeti Zrínyi Miklós c. epigrammák között. Kovács Sándor Iván megfogalmazásában: „Jóllehet nem a XIV. és XV. énekhez hozzáfűrt két ‚epigramma’ adhatta az ötletet az igazi epigrammák megírásához — hiszen már valamennyi epigramma olvasható a zágrábi kéziratban —, a négy új darab későbbi *saját kezű* másolásának ténye időben mégis szorosan közelíti ezt a négy epigrammát a XIV. és XV. éneket lezáró egy-egy epigrammatikus strófához.”

Bő illusztratív anyagot sorakoztat fel a kötet a zágrábi kézirat Zrínyi kezétől származó javításaiából, az írásképi elemzés pedig ki-

mutatja a másoló íródeák és Zrínyi kézírása közti különbségeket: „Zrínyi szálkás írása teljességgel elüt a másoló diák gömbölyded betűitől. A költő talpas *r*-jei különösen karakterisztikusak, ugyancsak rá vall az alul-felül öblös nagy *S*-ek alakja, a hosszú vízszintes vonalú kútágasgém-forma nagy *T* és nagy *F*, a hegyes kis *k*, illetve a nagy *V* testes bal felső gömbölyűsége — és így tovább.” A korra jellemző írásképi sajátosságok természetesen Zrínyire is érvényesek, ám a kardforgatáshoz szokott kéz „energikus, bár nem különösebben szép írása mégis összetéveszthetetlen bárkiével” — összegzi megállapításait a szerző. A zágrábi kézirat Zrínyi kezétől származó szövegeinek, bejegyzéseinek, émendálásainak részletes számbavétele a majdani kritikai kiadás feladata lesz; Kovács Sándor Iván ebben az esetben nem vállalkozhatott egyébire, mint hogy rövid ízelítőt adjon a Syrena-kódex írásképi jellegzetességeiből.

A Syrena-kódex epigrammáinak irodalomtörténeti értéke is igen jelentős: epigramma-ciklusokat Zrínyi írt először magyarul; az *Idő és hírnév* gnómius epigrammái mellett a zágrábi kézirat heroikus epigrammái (*Attila, Buda*, illetve a költő kézírásában fennmaradt négy epigramma) nem csupán a költői fejlődés útját jelölik, hanem műfaj-történeti szempontból is tanulságosak. Az eposz versformáját követő *Buda* és *Attila* c. epigrammák mindenképpen korábbiak, míg „az epigramma-zártságú Balassi-strófában írt négy epigramma már igényesebb kísérlet.” Zrínyi tehát ekkor már inkább érezte a magyar epigramma műfajához közelebb állónak a zárt struktúrájú Balassi-strófát, mint az epikus karakterű négyesrímű tizenkettőt. Így igyekszik átalakítani az epikus hagyományt, s bár a lírában Balassi példája éppen úgy a szeme előtt lebegett, mint az olasz líra vagy az antik költészet egyéniségeinek egész sora, epigrammáinak újszerűsége mégis vitathatatlan. Szuverén módon kezeli ezt a kétezeréves műfajt, s teszi az egyéni és nemzeti sorskérdések egyidejű kifejezésére alkalmassá. Ezt a jellegzetességet mutatják a Syrena-kódex epigrammái, melyek egymással összefüggő két külön ciklust alkotnak (*Attila, Buda*, valamint a szigetvári hősokról írt négy heroikus epigramma).

Az epigrammák eredeti kéziratának a bécsi kiadással való összevetése számos eltérésre figyelmeztet, sőt a vizsgálatok eredményeinek tükrében a Négyesy-kiadás is több helyen korrekcióra szorul (pl. a Juranics írásmód esetében, mivel Zrínyi a *cs*-t mindenhol *ch*-val jelöli). Hasonlóképpen visszaállítandó néhány szó régies, Zrínyi nyelvjárását és a korabeli ejtési sajátyságot jobban tükröző alakja (pl. *Mast; lölkünk, fatum, Helén*).

Nem kevésbé tanulságos probléma az epigrammák utóélete. Kazinczy 1817-es kiadásától számítható Zrínyi „újrafelfedezése”: a 19. sz. különösen a heroikus epigrammákból merített inspirációkat. Batsányi, Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi és Vörösmarty éppen úgy

Zrínyi által megkezdett műfaji hagyományok folytatójának tekinthetők, mint századunkban Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula vagy Illyés Gyula, akik új fejezetet nyitottak a Zrínyi-recepció történetében.

A Zrínyi-filológia régi adósságaiból törleszt ez a reprezentatív, számos faksimilével illusztrált kötet, mely konkrét megállapításain, eredményein túlmenően jelzi a remélt kritikai kiadáshoz nélkülözhetetlen további kutatások irányát is. (Európa— Helikon, 1982.)

JÁNOS ISTVÁN

STAUD GÉZA: A MAGYARORSZÁGI JEZSUITA ISKOLAI SZÍNJÁTÉKOK FORRÁSAI I. 1561 – 1773.*

Egy jelentős művelődéstörténeti forrásfeltáró munkálat első eredményeként látott napvilágot Staud Géza kötete a hazai jezsuita iskolai színjátszás forrásairól. Bevezetésében számos elméleti és gyakorlati kérdést tisztáz. Elsőként arról a *műfaji kategorizálásról* kell szólnunk, mellyel a kérdés irodalomtörténeti, ill. színháztörténeti megközelítésének módszerei különbségeiről szól. Kifejti, hogy míg az irodalomtörténet a fennmaradt drámaszövegeket tartja elsőrendűen fontosnak s azokat az irodalmi filológia módszereivel vizsgálja, addig a színháztörténet az előadásból indul ki, mivel a közönség nem az írott szöveg, hanem az előadással találkozik, „így a színháztudományban minden esztétikai és történeti vizsgálat alapja csak az előadás és a közönség kapcsolata lehet”. Ebből következően a színháztörténeti vizsgálódás minden színjáték-típusra kiterjed, — olyanokra is, melyek kívül esnek az irodalomtörténeti vizsgálódás körén. Így a színháztörténet számára az *előadás önálló, komplex jelenség*, melynek vizsgálatához oly komplex módszerre van szükség, mely a színjáték valamennyi komponensére (szöveg, az előadás körülményei, a közönség összetétele és magatartása stb.) kiterjed. Ez a módszer szabja meg a forrásfeltárás terén követendő eljárást is.

Az irodalomtörténeti és színháztörténeti kutatási módszer különböző voltát hangsúlyozva mégsem hagyhatja figyelmen kívül az irodalomtörténet eddigi színháztörténeti eredményeinek méltatását sem. Jelzi, hogy az irodalomtörténet ugyan eddig csupán írott (elsősorban magyar nyelvű) művekkel foglalkozott s csupán irodalomtörténeti (irodalomesztétikai) módszereket alkalmazott, azonban mégis jelentős eredményeket hozott a színháztörténet számára is. Bibliográfiai vo-

* *Fontes ludorum scenicorum in scholis S. J. Hungariae. Pars prima. 504 l.* (A magyarországi iskolai színjátékok forrásai és irodalma I. kötet.)